

Recenzja książki Małgorzaty Gulip

Nauczanie łączliwości składniowej czasownika jako element wychowania językowego dzieci z uszkodzeniami słuchu

Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2021

Julita Sobańska

Podkarpackie Centrum Słuchu i Mowy „Medincus” w Rzeszowie

Autorka monografii *Nauczanie łączliwości składniowej czasownika jako element wychowania językowego dzieci z uszkodzeniami słuchu* podjęła problem zdekonstruowania struktury polszczyzny w celu uprzyśpieszenia i standaryzacji procesu uczenia się języka przez dzieci z niedosłuchem. Drogę do urzeczywistnienia owego zadania Małgorzata Gulip sformułowała w pytaniu: jak oddziaływać, by te same kategorie językowe dziecko z ubytkiem słuchu mogło nabyć w tym samym czasie, co jego słyszący rówieśnik? Zaprezentowane w pracy studium przypadku – będące opisem przyswajania związków składniowych czasownika przez dziecko z uszkodzonym słuchem – jest odpowiedzią na to pytanie. Jeśli z powodu niedostatków zmysłowych diagnozujemy problem z nabywaniem umiejętności językowych w terapii skuteczne będzie budowanie słownika i gramatyki na podstawie minimum leksykalnego i składniowego zawierającego podstawowy zasób słów oraz niezbędnych reguł gramatycznych (wprowadzanych w określonej kolejności) umożliwiających konstruowanie poprawnych wypowiedzi [1]. Autorka przywołuje opisane w literaturze przedmiotu programowanie języka, uszczegóławiając ten komponent terapii surdologopedycznej do programowania budowy zdań w pracy z dziećmi niesłyszącymi.

Książka składa się z pięciu rozdziałów, wśród których trzy pierwsze są swego rodzaju kompendium wiedzy (dla studentów logopedii i praktykujących logopedów) o niedosłuchu, rozwoju mowy oraz roli czasownika w języku polskim. Atutem tej pozycji i zarazem przewodnikiem dla terapeutów jest bogata bibliografia z zakresu: językoznawstwa, lingwistyki ogólnej, psycholingwistyki, logopedii, neuropsychologii, surdopedagogiki. Publikacja zawiera również aneksy, a w nich m.in. minimalny zasób czasowników polskich i niektórych ich związków z innymi wyrazami (co stanowi gotowy materiał do pracy logopedycznej), spis tabel i spis rysunków.

W rozdziale pierwszym autorka przypomina założenia teorii – behawiorystycznej, natywistycznej, poznawczej, interakcji społecznych i konekjonistycznej – wyjaśniających, jedynie w pewnym stopniu, proces nabywania języka. Mechanizmy opisujące przyswajanie sprawności językowych mogą być różne, natomiast omówiony w wybranych teoriach psycholingwistycznych rozwój funkcji poznawczych wydaje się mieć charakter zasadniczy dla uczenia się języka. W tej części pracy M. Gulip przedstawia najpopularniejsze klasyfikacje rozwoju mowy dziecka i dokonuje zestawienia nabywania kategorii niektórych części mowy, ze szczególnym uwzględnieniem pojawienia się w mowie kolejności przypadków rzeczownika opisanych w literaturze polsko- i obcojęzycznej. Odnosząc się do aktualnej wiedzy psycholingwistycznej, autorka wyjaśnia fenomen rozwoju gramatyki w umyśle dziecka: pojawiania się kolejnych części mowy w rozwoju słuchowo-językowym, swoistych przekształceń zdań w okresie pierwszych dwóch lat życia dziecka oraz istoty interpretacji znaczenia dokonywanej na podstawie kontekstu. Wreszcie wprowadza do zasadniczej kwestii swojej publikacji – fleksji czasowników, czyli kształcenia kompetencji budowania zdań.

W rozdziale drugim autorka prezentuje czytelnikowi teorię gramatyki dotyczącą czasownika i roli, jaką odgrywa w komunikacji językowej; przypomina również modele opisu składniowego (logiczno-gramatyczny, dystrybucyjny, generatywno-transformacyjny, semantyczny, semantyczno-funkcjonalny) i związków składniowych czasownika (linearne, formalne i semantyczne). Następnie omawia popularne w glottodydaktyce metody: gramatyczno-tłumaczeniową i kognitywną, a rozdział ten kończy historycznym rysem oraz współczesnym kontekstem metodyki nauczania składni języka polskiego jako drugiego i obcego.

Adres autora: Julita Sobańska, Podkarpackie Centrum Słuchu i Mowy „Medincus”, 35-303 Rzeszów, al. Niepodległości 3, e-mail: j.sobanska@csim.pl

Rozdział trzeci zawiera opis metod badania słuchu, klasyfikację uszkodzeń słuchu zaproponowaną przez Międzynarodowe Biuro Audiofonologii (BIAP), etiologię zaburzeń słuchu wieku dziecięcego oraz logopedyczną typologię uszkodzeń słuchu. Autorka omawia obszar trudności w złożonym procesie percepcji i produkcji mowy. Przedstawia zjawisko odczytywania słów w odbieranym strumieniu mowy, prezentując wybrane modele percepcji dźwięków mowy.

W rozdziale trzecim odnajdziemy również opis doniosłej roli słuchu fonemowego w procesie przyswajania języka i wyjaśnienie wybranych definicji tego pojęcia. W celu zobrazowania, jak trudna jest prawidłowa percepcja fonemu i zdekodowania znaczenia słowa w przypadku niedosłuchu, M. Gulip przytoczyła ważne badania Anity Trochymiuk (2008) przeprowadzone wśród dzieci ze znacznym i głębokim ubytkiem słuchu wychowywanych w środowiskach posługujących się fonogestami. Wyniki pokazały, że zmiana jednego fonemu (w omawianych badaniach – spółgłoski w nagłosie) powodowała nieprawidłową identyfikację znaczenia [2]. W tym rozdziale M. Gulip podąża za Kazimierą Krakowiak, autorką polskiej adaptacji metody Cued Speech (fonogesty), i wyjaśnia konsekwencje deprywacji słuchowej – w postaci afonemii i dysfonemii – dla przebiegu przyswajania gramatyki. Opisuje również sposoby pokonywania tych trudności w terapii surdologicznej (za pomocą metod wielozmysłowych, np.: fonogestów, nauki czytania i pisanie, nauki kształtowania normatywnych pozycji i ruchów oddechowo-fonacyjno-artykulacyjnych PiROFA oraz kształcenia uwagi słuchowej w zakresie prozodii mowy).

Rozdział czwarty zawiera przegląd metod badania rozwoju mowy dzieci, ze szczególnym uwzględnieniem łączliwości składniowej czasownika. Autorka przedstawia również schemat własnego postępowania badawczego i nakreśla sposób doboru minimalnego zasobu leksykalno-gramatycznego polszczyzny. Odrębny element rozdziału stanowi omówienie struktury logopedycznego studium przypadku opisującego proces przyswajania związków składniowych czasownika przez dziecko z uszkodzonym słuchem. Charakterystykę studium przypadku podzielono na dwie części. W pierwszej następuje identyfikacja problemu i opis genezy zjawiska dokonany na podstawie wywiadu, obserwacji i analizy dokumentów. Druga część dotyczy obserwacji rozwoju języka dziecka z uszkodzonym słuchem z zastosowaniem Karty Oceny Zachowań Komunikacyjnych (Krakowiak, Panasiuk, 2012) [3] oraz materiału językowego zebranego w sytuacjach dnia codziennego i podczas zajęć logopedycznych w formie dziennika. Opis rozwoju mowy dziecka uzupełniono danymi z badania przeprowadzonego za pomocą Inwentarza Rozwoju Mowy i Komunikacji: Słowa i Zdania, autorstwa Magdaleny Smoczyńskiej [4].

W rozdziale piątym autorka prezentuje wyniki analizy ilościowej i jakościowej związków składniowych tworzonych przez osoby z uszkodzeniami słuchu na podstawie materiału językowego zaczerpniętego z literatury. Część pierwsza tego rozdziału jest opisem tworzenia przez dzieci z niedosłuchem związków składniowych w kontekście rozwoju leksyki i fleksji. Przytoczono tu najciekawsze opracowania dotyczące tego tematu, zarówno z dorobku rodzimego, jak

i piśmiennictwa obcojęzycznego (w tym studia przypadków opisujące narastanie zasobu słownictwa i zwiększanie się kompetencji gramatycznych dziecka w odniesieniu np. do periodyzacji normatywnego rozwoju mowy wg Leona Kaczmarka). Następnie autorka szczegółowo omawia czynniki warunkujące rozwój składni u dzieci z niedosłuchem, wśród których wymienia: stopień uszkodzenia słuchu, rodzaj ubytku słuchu, czas, w którym nastąpiło uszkodzenie słuchu, moment diagnozy, czas zaprotezowania, wczesną i kompleksową rehabilitację słuchowo-językową, świadomość rodziców, udział środowiska ludzi słyszących i mówiących w wychowaniu dziecka z niedosłuchem, potencjał tkwiący w osobie z uszkodzonym słuchem oraz zjawiska afonemii i dysfonemii, będące rzeczywistą przyczyną trudności komunikacyjnych dzieci niesłyszących. Dokonuje również przeglądu badań autorstwa Piotry Łobacz, z którego czytelnik dowiadyuje się, że dzieci i dorośli posiadają odmienną konstrukcję leksykonu umysłowego [5]. Za przykład posłużyły tu błędy językowe (m.in. malapropizmy). Dziecięce malapropizmy mają inne początki, ale są zgodne ze słowem, które dziecko chciało powiedzieć, pod względem ilości sylab i akcentu. Natomiast u dorosłych błąd językowy ma ten sam fonem początkowy, co poprawna forma słowa.

Następnie M. Gulip syntetycznie opisuje czynniki warunkujące rozwój składni u dziecka z uszkodzonym słuchem i trafnie zauważa, że zależy on również od doświadczeń słuchowo-językowych z uwzględnieniem kontaktu wzrokowego, istotnego w budowaniu bliskiej relacji, sytuacji dialogu oraz spontanicznej komunikacji. Autorka odwołuje się do zasad prowadzenia rozmowy z dzieckiem niesłyszącym zaproponowanych przez Czesława Dziemidowicza [6]. W kolejnej części tego rozdziału przytacza prace czołowych polskich logopedów i językoznawców, którzy badali związki składniowe czasownika realizowane przez osoby z uszkodzeniami słuchu. Przedstawia także studia dotyczące narastania zasobu słownictwa dzieci niesłyszących, w tym poszczególnych części mowy na kolejnych etapach rozwoju poznawczego i językowego.

Interesująca jest przeprowadzona przez autorkę analiza wyników testu łączliwości składniowej, którym M. Gulip przebadła 17 uczniów klas II i III gimnazjum i III klasy liceum Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego dla Dzieci i Młodzieży Niesłyszącej i Słabo Słyszącej w Lublinie. Ze względu na niewielką liczbę zgromadzonych wypowiedzi trudno dostrzec prawidłowości ilościowe charakterystyczne dla etapu przyswajania języka. W zebranych materiale autorka wychwyciła: brak uzgodnienia form czasownikowych z podmiotem („kolega pytają o wycieczkach”), użycie niewłaściwego aspektu („mam pytać do mamy, że czy mogę pójść do sklepu”), brak użycia właściwego przyminka („pytać do mamy”), nieodpowiednie formy odmiany rzeczownika („pytają o wycieczkach”), co tłumaczy niedostatkiem wiedzy badanych uczniów w zakresie zasad łączliwości składniowej czasownika.

W tym obszernym rozdziale autorka analizuje również użycie czasowników na przykładzie studium przypadku dziewczynki z niedosłuchem w stopniu umiarkowanym w okresie od 2 do 4 roku życia. Znajdziemy tu opis narastania zasobu słownictwa i wzrostu jakości budowanych

w tym czasie zdań. Wnioski – sformułowane w pięciu punktach i zaprezentowane w ścisłym związku z momentem zaprotezowania dziewczynki i postępowaniem rehabilitacyjnym – uważnym czytelnikom mogą posłużyć za szkielet programu terapii logopedycznej dziecka z niedosłuchem. Pomocny będzie również zaprezentowany przegląd metod wychowania językowego (od metod oralnych do komunikacji totalnej) oraz metod nauczania gramatyki dzieci z uszkodzeniami słuchu poprzez programowanie języka, rozumiane jako taki dobór słownictwa i reguł syntaktycznych, który umożliwi budowanie prostych komunikatów w linearnym porządku i relacyjnym charakterze przekazu językowego.

Na zakończenie autorka podaje minimalny zasób czasowników polskich i ich związków z innymi wyrazami oraz zasady i wskazówki do konstruowania indywidualnych programów nauczania łączliwości składniowej czasownika dla uczniów, nauczycieli, rodziców. Ostatnim komponentem rozdziału piątego jest estetycznie zilustrowany materiał językowy do ćwiczeń łączliwości składniowej czasownika.

Podsumowując, dzieci niesłyszące uczą się języka w podobny sposób jak ich słyszący rówieśnicy. W zależności od wielu czynników rozwój mowy może przebiegać z opóźnieniem, a także być wydłużony w czasie, jednak

zawsze proces ten przebiega z zachowaniem stadialności. A potrzebny dziecku *czas* należy tu rozumieć jako etap na odpowiednio zaplanowane oddziaływania terapeutyczne, w tym programowanie języka.

Omawiana pozycja uzupełnia teoretyczną i praktyczną przestrzeń w badaniach; stanowi rozwinięcie koncepcji naturalno-gramatycznej metody nauczania języka dzieci z uszkodzeniami słuchu zaproponowanej przez Irenę Stawowy-Wojnarowską [7]. M. Gulip wykonała tytaniczną pracę w zakresie teoretycznej analizy tekstów i badań własnych. Książka ma charakter zasadniczy z uwagi na wartość naukową i praktyczną; może stanowić nieocenioną pomoc propedeutyczną, dydaktyczną i metodyczną dla surdologopedów i surdopedagogów. Niewiele jest publikacji na polskim rynku wydawniczym, które specjalistom dają odpowiedź na pytanie: jak budować składnię na poziomie zdania w pracy z dzieckiem niesłyszącym? *Nauczanie łączliwości składniowej czasownika jako element wychowania językowego dzieci z uszkodzeniami słuchu* odzwierciedla erudycję, wrażliwość, a przede wszystkim ogromne doświadczenie autorki. Jak napisała K. Krakowiak [8], „komunikowanie się z człowiekiem, który nie słyszy lub słyszy niedoskonale wymaga od słyszających współuczestnictwa w jego trudnościach i wspólnego z nim ich pokonywania”.

Piśmiennictwo

1. Grabias S. Język w nauczaniu niesłyszących. Zasady programowania systemu komunikacyjnego, w: *Głuchota a język*, seria: *Komunikacja Językowa i Jej Zaburzenia*, t. 7. Grabias S. (red.). Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1994; s. 93–102.
2. Trochymiuk A. Wymowa dzieci niesłyszących. Analiza audytywna i akustyczna. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2008.
3. Krakowiak K. *Dar języka*. Podręcznik metodyki wychowania językowego dzieci i młodzieży z uszkodzeniami narządu słuchu. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2012, s. 442–62.
4. Smoczyńska M. *Inwentarz Rozwoju Mowy i Komunikacji*. Kraków: Wydawnictwo UJ, 1999.
5. Łobacz P. Nabywanie systemu fonologicznego a świadomość fonologiczna dzieci, w: *Rozwój poznawczy i rozwój językowy dzieci z trudnościami w komunikacji werbalnej*. Diagnostowanie i postępowanie usprawniające. Mierzejewska H, Przybysz-Piwko M (red.). Warszawa: Wydawnictwo DiG, 1997.
6. Dziemidowicz C. *Dziecko głuche i język ojczysty*. Traktat o rozwoju języka w całkowitej ciszy. Bydgoszcz: Wydawnictwo Tanan, 1996.
7. Stawowy-Wojnarowska I. *Rozwijanie mowy dzieci głuchych w nauczaniu początkowym*. Warszawa: WSiP, 1978.
8. Krakowiak K. *Wspólnota komunikacyjna i język dzieci z głębokimi uszkodzeniami słuchu*, w: *Ku wspólnocie komunikacyjnej niesłyszących i słyszających*, t. 2: *Nie głos, ale słowo...* Krakowiak K, Dziurda-Multan A (red.). Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011.

